

Mateja Ratej

SKOZI MESTO JE TEKLA REKA. RAZUMEVANJE DRAVE PRI MARIBORČANIH V 20. STOLETJU

Ko me je avtor vsebinske zasnove simpozija Žarko Lazarević povabil k pisanju razprave o vlogi reke v gospodarskem razvoju mesta, o Dravi kot gospodarskem in socialnem prostoru, mi je pojasnil, da si želi tekst, ki bo govoril o soodnosu reke in mesta, o tem, kako mesto živi z reko, kaj reka mestu daje, kje mesto prepoznava in izrablja njene gospodarske potencialne, ali sploh prepoznava Dravo kot gospodarski potencial in ali presega zgolj energetske vidike. Ali pa pomeni reka Mariboru samo kanal za odplake? Po povedanem sem imela pred očmi dvoje: v prvi vrsti problem pojmovne zgodovine, kakor ga je razlagal Reinhart Koselleck, obenem pa nezadržno tudi koncept totalne zgodovine Fernanda Braudela, ki je ugotavljal, da je gospodarska zgodovina sveta pravzaprav vsa zgodovina sveta, gledana s posebnega opazovališča gospodarstva. Kako dobro se je veliki francoski zgodovinar zavedal nevarnosti tovrstnega enostranskega pogleda, kaže njegova izjava: »Kopice tako imenovanih gospodarskih dogodkov kratko malo *ne moreš nekaznovano riniti v ospredje*.«¹

Braudel je zgodovinski čas opredelil v tri stopnje – geografski, socialni in individualni – ter pripadajoče tri ravni preučevanja: zgodovino dolgega trajanja, zgodovino konjunktur (tj. preučevanja nihanj ekonomskih trendov) in dogodkovno zgodovino. Zgodovina dolgega trajanja pri tem opisuje (geografski) čas, ki se spreminja zelo počasi, valovanj zgodovine dolgega trajanja sodobniki praviloma ne zaznajo, medtem ko je dogodkovna zgodovina vezana na radikalne prelome in spremembe, ki jih povzročajo

¹ Fernand Braudel: Čas sveta: Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV.–XVIII. stoletje (1. del). Ljubljana 1991, str. 12.

sosledje političnih dogodkov. Braudelova zasnova totalne zgodovine razume zgodovinski čas kot soodvisno strukturo omenjenih treh različnih dimenzij časa. Zgodovinarji, ki so v drugi polovici 20. stoletja sledili Braudelu, so videli strukture kot nekakšna ohišja (lupine), ki jih pušča za seboj zgodovina v svojem toku in ki odločilno vplivajo na življenje in delovanje ljudi.²

Naloga raziskovalca je po mnenju Braudela seči kar se da globoko pod dogodkovno površje, tudi pod raven socialnih ter ekonomskih procesov in prodreti do tiste počasi spreminjajoče se stvarnosti, ki sestoji iz ponavljajočih se ciklov. Šele ta, na videz negibna, a v resnici zelo počasi spreminjajoča se zgodovina naj bi namreč bila struktura in razlaga zgodovinskega.³ Brez izrecne ambicije po intelektualni komunikaciji z Braudeldom ohranimo v nadaljevanju pred očmi njegov koncept videnja zgodovinskega časa. Reka kot fokus našega zanimanja bi lahko bila po Braudelu tista počasi spreminjajoča se (geografska) stvarnost, ki bi mogla prebivalcem velikega mesta ob njej pojasniti marsikaj o njih samih. Kajti kot ugotavlja Braudel, se ljudem stoletja ni posrečilo pospešiti hitrosti gibanj in tokov, zavezanih geografski in biološki danosti, določenih s stopnjo produktivnosti in prevladujočim obzorjem.⁴

Hkrati pa je o percepciji reke Drave pri vsakokratni generaciji prebivalcev mesta Maribor mogoče utemeljeno razmišljati samo, če si pravilno zastavimo vprašanje, ki je: kakšen pomen so reki v določenem zgodovinskem trenutku podeljevali prebivalci ob njej. In tu trčimo na temeljna vprašanja pojmovne zgodovine; poskusimo jih razložiti skozi misel nemškega zgodovinarja Reinharta Kosellecka. Razmerje med družbo in njenimi pojmi je razmerje napetosti, trdi Koselleck. Med drugim se je vprašal, v kolikšni meri smemo na pojme v času gledati kot na indikatorje političnih in socialnih sprememb, in sklenil vsaj to, da je treba socialne ter politične konflikte preteklosti razbrati v mediju takratnega pojmovnega razmejevanja in kakor so jih v skladu z jezikovno rabo razumeli tisti, ki so bili v tem razmejevanju udeleženi. V tem duhu je Koselleck pojmovno zgodovino definiral kot specializirano metodologijo kritike virov, ki je pozorna na rabo socialno in politično relevantnih terminov, ter še posebej

² Zgodovina historične misli (ur. Oto Luthar, Marjeta Šašel Kos, Nada Grošel in Gregor Pobežin). Ljubljana 2006, str. 546–547.

³ Peter Vodopivec: Fernand Braudel – Možnosti in meje 'totalne' zgodovine. V: Fernand Braudel: Čas sveta: Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV.–XVIII. stoletje (2. del). Ljubljana 1991, str. 354.

⁴ Prav tam, str. 365.

analizira vsakokratne ključne izraze s socialno in politično vsebino. Verjel je namreč, da zgodovina nekega pojma zaznava tudi horizont pričakovani vsakokratnega časa, raziskuje politično ter socialno funkcijo pojmov in na določen sloj vezano rabo, s čimer hkrati tematizira duh časa. Z drugimi besedami: zgodovina besed oz. pojmov vodi od ugotavljanja starih pomenov k določanju sedanjih.⁵

Vsekakor pa je treba trajanje, spremembe ali novosti besednih pomenov najprej dojeti, šele nato jih lahko uporabimo kot indikatorje zunajjezikovnih vsebin, socialnih struktur ali konfliktnih političnih položajev. Ob tem se je po mnenju Kosellecka pomembno zavedati, da ne moremo dognati vrednosti, ki jo ima določena beseda kot pojem za socialni ustroj ali razlago položaja na političnih frontah, če ne upoštevamo vzporednih pojmov, če ne beležimo, kdaj so se pomeni pojmov prekrivali ter kakšno je bilo vsakokratno razmerje med nadrejenimi in podrejenimi pojmi. Prav tako ni nujno, da trajanje ter spreminjanje pomenov besed ustrezata trajanju in spremembam z njimi označenih struktur. Pojmi nas, skratka, kot ugotavlja Koselleck, ne poučujejo samo o enkratnosti minulih pomenov, temveč vsebujejo strukturne možnosti, ki jih ne moremo na zaporedje dogodkov v zgodovini.⁶

V nadaljevanju nas bodo torej zanimali simboli in pomeni, dogodki oziroma zgodovinska dejstva pa toliko, kolikor bodo te zmogla pojasnjevati. Ko govorimo o razumevanju reke pri Mariborčanih, mislimo kajpak na kolektivno razumevanje, torej tisto, ki se v dani zgodovinski realnosti pojavlja kot prevladujoče v javnem prostoru in ni nujno skladno z intimnimi razumevanji vsakega posameznika. Med intimnimi razumevanji Drave nas bodo zanimala le tista, ki so v določenem trenutku odzrcalila kolektivno čutenje, kar bo vidno v javni legitimaciji intimnega mnenja. Skozi preplet časa in pomenov o reki nas bodo vodili naslednji prelomi v času, kakor sem jih videla avtorica razprave:

- v prvih dveh desetletjih 20. stoletja je bila Drava močan, bržkone celo osrednji del nacionalne identitete Nemcev v Mariboru;
- v času oblikovanja prve jugoslovanske države (1918) so bili značilni poskusi prenosa tega simbolnega kapitala, tj. pomena reke, kot ga je imela pri mariborskih Nemcih, v imaginarij slovenskega nacionalnega čutenja (Rudolf Maister, Fran Kovačič, Maksim Gaspari);

⁵ Reinhart Koselleck: *Pretekla prihodnost: Prispevki k semantiki zgodovinskih časov*. Ljubljana 1999, str. 104 in 108–110.

⁶ Prav tam, str. 113 in 119–121.

- v času med obema svetovnjima vojnama bomo sledili (re)artikulaciji mitskega potenciala Drave (Elza Lešnik, Jože Tomažič);
- v drugi polovici 20. stoletja je postala Drava v lokalnem okviru pomemben del ideologije socialističnega gospodarstva (Anton Ingolič);
- v osemdesetih letih 20. stoletja je bilo kolektivno čutenje o reki mor-da na vsebinsko najrevnejši ravni in vezano zlasti na regionalno iden-titeto ljudskega človeka (Alfi Nipič, narečna popevka 1982);
- v devetdesetih letih 20. stoletja je sledila mentalna streznitev in zave-danje o izčrpanosti reke oz. pomenov v zvezi z njo (France Forstner-ič);
- v začetku 21. stoletja so bile predstave o reki zvedene na vprašanja ekologije in trajnostnega razvoja.

Marburg a. d. Drau – reka kot izrazit del nacionalne identitete Nemcev v Mariboru v prvih dveh desetletjih 20. stoletja

Sodobniki in slovenski zgodovinarji iz druge polovice 20. stoletja ugotavljajo, da je bila politika mariborske mestne občine od osemdesetih let 19. stoletja do razpada Avstro-Ogrske izrazito nemško radikalna, Maribor pa je kazal nemško kulturno podobo. V mestu je tako v začetku 20. stoletja prevladovala nemška institucionalna kultura, medtem ko je sloven-ska s skromnimi izhodišči do začetka prve svetovne vojne razvijala zlasti glasbeno in gledališko dejavnost. Nemško društvo Südmark je denimo od-prlo prvo splošno javno knjižnico v Mariboru leta 1902, njen namen pa je bil pritegniti prebivalce Maribora v nemško nacionalno gibanje. Slovenci v Mariboru so prvo javno knjižnico odprli leta 1906 v Narodnem domu.⁷

Mariborski Nemci oziroma njihova politična elita so bili prepriča-ni, da slovensko nacionalno gibanje ne more ogroziti nemškega značaja mesta. Mariborski nemški časnik *Marburger Zeitung* je tako še maja 1918 objavil pesem »*Die Wacht an der Drau*«, ki je spodbujala k obrambi pred slovanskim jugom: »*O Drau, o Drau, o deutsche Drau, o endlich unsern Sieg du schau.*«⁸ Slovenci so v Mariboru ob popisu prebivalstva leta 1880

⁷ Bruno Hartman: Razmerje med nemško in slovensko kulturo v Mariboru do prve svetovne vojne. V: *Od Maribora do Trsta 1850–1914* (ur. Darko Friš in Franc Rozman). Maribor 1998, str. 198 in 201.

⁸ Franjo Baš: Nacionalni boji v Mariboru pred prvo svetovno vojno. V: *Boj za Maribor 1918–1919: Spominski zbornik ob sedemdesetletnici bojev za Maribor in severno mejo na slovenskem Štajerskem* (ur. Janez Švajncer). Maribor 1988, str.

predstavljali dobrih 15 odstotkov prebivalstva, leta 1890 malo manj kot 14 odstotkov, leta 1900 nekaj več kot 17 odstotkov, leta 1910 pa nekaj več kot 14 odstotkov.⁹ A pomembnejša od (statističnega) ugotavljanja dejanske (politične) zapostavljenosti Slovencev je za nas ugotovitev, da so se Slovenci v Mariboru (samo)razumevali kot zapostavljene.¹⁰

Omenimo še gradnjo novega Glavnega cestnega mostu čez Dravo, ki je bil v zadnjem letu miru pred prvo svetovno vojno pomemben simbolni trenutek za nemško nacionalno identiteto v mestu. Novi most je Glavni trg povezal z nasprotnim bregom in se je s svojimi bistveno izboljšanimi dovozi in odvozi bohotal skoraj 20 metrov nad normalnim vodostajem Drave, ki je tolikokrat ogrozila promet čez stari most. Most se je v naslednjih letih redno pojavljal na turističnih razglednicah. Glavna dela na mostu so opravila nemška podjetja, medtem ko so za mariborska gradbena podjetja ostala le postranska dela.¹¹

Neki drug slogan z razglednice Maribora pred prvo svetovno vojno se je glasil: »*Marburg liegt an der Drau, Wer's nicht glaubt, komm'selbst und schau*«. ¹² Na moč, s katero je nemška nacionalna identiteta uspešno vsevala simbolni kapital reke, kaže tudi dejstvo, da se je mesto v svoji nemški dobi imenovalo Marburg a. d. (an der) Drau, medtem ko se v svoji slovenski različici nikoli ni imenovalo Maribor na Dravi. Z drugimi besedami: v Mariboru niso Slovenci nikoli tako prepričljivo kot Nemci povezali reke z lastnim samorazumevanjem. Drava je bila najbrž tudi zato še po prvi svetovni vojni veliko močnejše povezana z identiteto drugih slovenskih mest in naselij v Dravski dolini kot z identiteto (slovenskih) prebivalcev Maribora. Razlog za to je gotovo tudi v tem, da so se v Maribor pogosteje kot v druge kraje priseljevali in iz njega odseljevali ljudje ter s seboj prinašali mnogotere identitete, vezane na prostor lastnega izvora. V mestu s silno razpredenim društvenim življenjem je tako pred prvo svetovno vojno le nemško delavsko kolesarsko društvo v svojem imenu nosilo ime reke (Ar-

28; Franc Rozman: Politično življenje Nemcev v Mariboru. V: Od Maribora do Trsta 1850–1914 (ur. Darko Friš in Franc Rozman). Maribor 1998, str. 51; Bruno Hartman: Rudolf Maister; general in pesnik. Ljubljana 1998, str. 36; Janko Gačnik: Spomini na nemški videz Maribora. V: Boj za Maribor 1918–1919: Spominski zbornik ob sedemdesetletnici bojev za Maribor in severno mejo na slovenskem Štajerskem (ur. Janez Švajncer). Maribor 1988, str. 207–215.

⁹ Franjo Baš: Nacionalni boji v Mariboru pred prvo svetovno vojno. V: Boj za Maribor 1918–1919: Spominski zbornik ob sedemdesetletnici bojev za Maribor in severno mejo na slovenskem Štajerskem (ur. Janez Švajncer). Maribor 1988, str. 42.

¹⁰ Glej npr. brošuro: Jugoslavija Jugoslovanom. Maribor 1918, str. 22.

¹¹ Antoša Leskovec: Gospodarstvo v Mariboru od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne. V: Od Maribora do Trsta 1850–1914 (ur. Darko Friš in Franc Rozman). Maribor 1998, str. 122.

¹² Pozdrav iz Maribora: Mesto na razglednicah v letih 1892 do 1945 (ur. Primož Premzl). Murska Sobota-Maribor 1992, str. 87.

beiter Radfahrerverein Drauadler), medtem ko med slovenskimi društvi ni bilo nobenega z imenom reke v nazivu.¹³

Začetek prve svetovne vojne je v Mariboru, kjer so imeli Nemci v rokah vse vzvode oblasti, medtem ko je delež slovenskega prebivalstva upadal, sprožil nasilje nemških nacionalistov proti nacionalno usmerjenim Slovincem.¹⁴

Maribor na Dravi? Drava in slovenska nacionalna identiteta v času oblikovanja prve jugoslovanske države

Rudolf Maister je 11. aprila 1918 pod psevdonimom Krajnc v mariborskem časniku *Slovenski gospodar* objavil Jugoslovansko himno, ki je bila pravzaprav njegov predlog udarnega političnega programa. V njej med drugim pravi:

Bratje, na plan!
Kliče nas stare pravde dan!
Drava nas zove, Adrija rjove,
Vrancem bliskajo nove podkove!
Bratje, v sedlo, vajeti v dlan
In – Makabejci naprej!¹⁵

V slovenskem nacionalnem duhu je nastala po koncu prve svetovne vojne (v okviru plebiscitne kampanje) tudi razglednica tedanjega znanega slikarja Maksima Gasparija, ki je prikazovala (slovenskega) fanta z visoko dvignjenim klobukom nad reko Dravo, spremljali pa so ju verzi: »*Tam dol za Dravo škrjančki veselo pojo, veselo pojo – ker kmalu nemčurjem odklenkalo bo*«. ¹⁶

Član Narodnega sveta za Štajersko in ekspert za meje, teolog Fran Kovačič je v brošuri iz leta 1918 prav tako skušal postaviti temelje novemu simbolnemu branju Drave – podobno kot Maister in Gaspari v slovenskem nacionalnem duhu, a ne v militantni, temveč v diplomatski dikciji. Reko je v prvi vrsti navezal na gospodarstvo. Ocenil je, da je splavarstvo v srednjem veku za Maribor pomenilo izredno gonilo gospodarskega razvoja, ki ima

¹³ Vlasta Stavbar: Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1914–1918. Maribor 1998, str. 171.

¹⁴ Anton Ožinger: Maribor 1848–1914: od multietičnega do multireligioznega mesta. V: Od Maribora do Trsta 1850–1914 (ur. Darko Friš in Franc Rozman). Maribor 1998, str. 346.

¹⁵ Bruno Hartman: Rudolf Maister: general in pesnik. Ljubljana 1998, str. 101.

¹⁶ Maksim Gaspari: Tam dol za Dravo, razglednica. Velikovec 1920(?).

Slika 1: Razglednica Maksima Gasparija

Vir: Milan Škrabec: Slovenstvo na razglednicah. Ljubljana 2009, str. 285.

svoj pomen tudi po koncu prve svetovne vojne (v letih 1902–1905 je bilo na Dravi več kot 6500 splavov). Ostro je nastopil proti predlogu, ki se je pojavil v nemškem in avstrijskem javnem prostoru, naj se meja po oblikovanju jugoslovanske države zariše po Dravi in tako razdeli Maribor na dva dela. »Rajši nič, kakor tako rešitev! /.../ Tako bi dobili unikum na celem svetu, da bi eno mesto spadalo v dve državi!« Posebno problematična se je Kovačiču zdelo možnost, da bi se Avstrija priključila nemški državi in bi tako Maribor predstavljal skrajno jugovzhodno točko nemške države.¹⁷ Kovačičev prispevek je za nas zanimiv kot primer znanstvenega utemeljevanja slovenske nacionalne substance na primeru Drave oz. Maribora: »Geografično leži Maribor v zaprtem slovenskem ozemlju, v gospodarskem oziru je za Maribor zveza z jugoslovanskim ozemljem življenjski princip, pravo njegovo prebivalstvo, zlasti produktivni sloji, je v ogromni večini slovenske krvi, nemštvo se je tu umetno gojilo le vsled tisočletnega političnega sistema in nasilstva. Torej ne more biti niti najmanjšega dvoma, kam Maribor spada.«¹⁸

¹⁷ Fran Kovačič: Maribor in bodoča državna meja. Maribor 1918, str. 25 in 29.

¹⁸ Prav tam, str. 30.

Razcvet mitskega potenciala Drave med svetovnima vojnama

Elza Lešnik je med obema svetovnima vojnama z zbirko pripovedk za mariborsko in okoliško osnovnošolsko mladino z naslovom Šumi, šumi Drava (po Aškerčevi baladi) plastično artikulirala mitske potencialne reke. Ti so slikali reko v njeni neukrotljivi in samosvoji naravi. Brošura je izšla pri katoliško usmerjeni Tiskarni sv. Cirila leta 1925 (nato pa je doživela ponatis še leta 1931 in 1938), zato je razumljivo, da so pripovedke Dravo slikale tudi kot moralno instanco, ki obračunava z zlom in promovira katoliške vrednote. Ranjeni zmaj, ki je dolgo ustrahoval prebivalce ob reki, tako denimo v eni od pripovedk »strašno zatuli, se obrne v beg, se vleče naravnost v deročo Dravo in se utopi«. ¹⁹ V neki drugi zgodbi je avtorica pripovedovala o kačji kraljici, ki je živela na Mariborskem otoku in nosila na glavi dragoceno zlato, z biseri in dragulji posejano krono. Ko si je prevzetna deklica nekoč zaželela krone in poslala ponjo svojega viteza, je ta kači odsekal glavo in ji ukradel krono, nato pa nesrečno utonil v reki. »Na otoku je še danes mnogo kač, ki žalujejo za svojo umorjeno kraljico.« ²⁰ Mariborski otok je imel v kolektivnem doživljanju slovenskih prebivalcev Maribora nasploh velik pomen. Od srede 19. stoletja je bil prostor velikih meščanskih veselic (leta 1862 je bila tam velika rodoljubna slovesnost) in priljubljena nedeljska izletniška točka. Ime otoka sredi Drave izvira iz leta 1930, leto prej pa je bil priključen mariborski občini. V tistem času je bilo na otoku zgrajeno kopališče, ki je še danes množično poletno shajališče Mariborčanov. ²¹

Simbolnim pomenom o reki Dravi kot neukrotljivi in svoje glavi vodni lepotici lahko med obema svetovnima vojnama sledimo tudi pri zbiratelju ljudskega blaga Jožetu Tomažiču. Leta 1943 je izdal zvezek z naslovom Pohorske bajke, med katerimi je bajka Dravski vodovnik. Govori o povodnem možu, dravskem vodovniku, ki je v »starih časih živel v divjih vrtincih srebrne Drave.« Imel je tri prelepe hčere, morske deklice, ki so se zaljubile v tri stasite pohorske brate, dravske splavarje. Ker se fantje niso zmenili zanje, jim je dravski vodovnik tako dolgo nagajal pri delu ob spuštih po Dravi, da so nazadnje utonili v reki. ²²

¹⁹ Elza Lešnik: Šumi, šumi Drava: črtice iz mariborske zgodovine, pripovedke iz mariborske okolice in od drugod. Maribor 1938, str. 36 in 45.

²⁰ Prav tam, str. 20–21.

²¹ Franjo Baš: Mariborski otok. V: Kronika slovenskih mest, 1934, št. 2, str. 232.

²² Jože Tomažič: Pohorske bajke. Celje 1990, str. 48–65.

Če pristanemo na tezo, da so reprezentacije spomina zmeraj posledica samorazumevanja generacije, ki je reprezentacije proizvedla, in če hkra ti sprejmemo idejo teoretika Keitha Jenkinsa, da je zgodovina le eden od množice diskurzov o svetu,²³ potem ni težko razumeti, zakaj je Gabrijel Majcen leta 1926 v svoji Kratki zgodovini Maribora dokazoval, da je imelo mesto v času svojega nastanka slovenske korenine, manifestirane v vasici slovenskih kmetov na dravskem obrežju. Za čas po prevratu je Majcen utemeljevanje o slovenskem značaju mesta Maribor podkrepil z interpretacijo statističnih izračunov o številu Nemcev in Slovencev v njem. Slovenska frustracija z nemštvom v Mariboru je bila vidna v vsem medvojnem času.²⁴

Drava kot del (socialistične) gospodarske identitete v drugi polovici 20. stoletja

Z začetkom druge svetovne vojne in povojno menjavo političnih elit je dobila Drava nov prevladujoč simbolni pomen – postala je svetla zvezda (lokalnega) socialističnega gospodarstva. V kulturnem imaginariju je bilo to najlepše vidno v leta 1940 izdanem delu Antona Ingoliča Na splavih, ki je izrazito izpostavilo gospodarsko komponento reke. Razen tega je bil pomen dravskega splavarstva z razpravami etnologa Angelosa Baša tudi znanstveno potrjen.²⁵ Samo leto za tem, ko je Ingolič izdal svoj roman, je splavarstvo na Dravi, ki se je ponašalo s skoraj šeststoletno tradicijo, zamrlo.²⁶ Bodimo pozorni na vprašanje, kako je javni diskurz v danem trenutku avtorja oz. njegov literarni zapis uporabil za svojo utrditev.

Ingolič je slikovito opisal drobce splavarske preteklosti reke Drave in splavarski preteklosti pripadajočo mitologijo, zlasti pa je v delu izpostavil vrednote marljivosti, odrekanja, poštenosti, skromnosti, solidarnosti malega človeka, bojev za delavske pravice na eni strani ter lakomnost, storilnostno naravnost in neusmiljenost delodajalca na drugi. Kot simboličen razsodnik je v razpletu romana splavarskega gospodarja (kapitalista) kaznovala ravno Drava, ki ga je zajela v svoje valove in pogubila. Tako je reka skoraj dobesedno uresničila socialistično predstavo o razvoju (socialistične) družbe, ki pravi, da je brezobzirno izkoriščanje delavcev v času

²³ Keith Jenkins: *Re-thinking History*. London-New York 2003, str. 6.

²⁴ Gabrijel Majcen: *Kratka zgodovina Maribora*. Maribor 1926, str. 14–15.

²⁵ Glej npr.: Angelos Baš: *O dravskih splavarjih*. V: *Slovenski etnograf*, 1972–73, str. 143, 147–152 in 154.

²⁶ Prav tam, str. 144–145.

prve kapitalistične akumulacije le-te prisililo k združevanju in skupnemu nastopanju proti delodajalcem.²⁷ Solidarnost in socialna gotovost delavca pa sta bili po teoriji socialističnega samoupravljanja temeljni predpostavki njegove soudeležbe (participacije) za stalno povečevanje produktivnosti dela oziroma za stalno intenziviranje razvoja proizvodjalnih sil družbe.²⁸

Izgrajujoč socialistični sistem je lahko torej Ingoličevo podobo Drave tvorno umestil v svoj model dela in gospodarstva nasploh; ne gre se čuditi, da se je reke v tem času oprijelo ime socialistično morje, reka elektrarn ipd.²⁹ O tem med drugim pričajo trije slovenski ponatisi Ingoličeve knjige (po letu 1940 še 1959 in 1964) pa tudi dva prevoda: leta 1943 v nemščino in 1948. v češčino. Ne bo odveč, če navedemo odlomek iz knjige, ki ga prežema vonj po Dravi: »Knez je ostajal ure in ure spodaj na Dravi, nadziral gradnjo splavov in celo prijel za desko ali cepin, česar ni storil že leta in leta. *Sprva se je splavarjem zdelo čudno, da se je vmešaval v delo. Starejši, ki so se še spominjali, kakšen je bil pred desetimi in več leti, pa so dejali: ‚Glejte, glejte, ni še vsega pozabil!‘ /.../ Ni se zmenil za njihove začudene poglede, bilo mu je prijetno, ko je prijel za delo ali vsaj gledal, kako je nastajal splav pod njegovim vodstvom. Češče in češče so mu prihajali v spomin časi, ko je še vozil, zadnjič menda pred kakimi desetimi leti. Moral si je priznati, da je bilo življenje na splavih lepo, posebno prva leta, ko ni mislil izključno na zaslužek. A to je bilo le nekaj let. Kmalu so mu začele rojiti po glavi same številke in škoda se mu je zdelo za čas, ko je na splavu poležaval in so dnevi minevali brez večjega haska. Spoznal je, da bi doma v tem času zaslužil več, zato ni več sam vodil svojih splavov, marveč je rajši po planinah kupoval les, obiskoval mestne trgovce in z njimi sklepal dobre kupčije.*«³⁰

Temeljna značilnost marksističnega obravnavanja mezd je ugotovitev, da delavski razred v meščanski družbi ne razpolaga s sredstvi za proizvodnjo, ker ni njihov lastnik. Zato mora kljub polni pravni in opravljeni sposobnosti delati za mezdo pri lastniku sredstev za proizvodnjo, da bi si pridobil sredstva za preživljanje. Lastniki sredstev za proizvodnjo pa v istih meščanskih družbenoekonomskih odnosih pridobivajo svoj dohodek (profit, rento, obresti) iz presežne vrednosti samo na podlagi lastništva.

²⁷ Stane Uhan: Vrednotenje dela. Kranj 1989, str. 3.

²⁸ Neca Jovanov: Faktori i pretpostavke ostvarivanja samoupravljanja. V: Socialistično samoupravljanje. Beograd 1980, str. 54.

²⁹ Milan Vogrin: Reka nasprotij. V: Gea, 1994, št. 9, str. 6; Mrtva reka. V: Večer, 29. 7. 2008, str. 16.

³⁰ Anton Ingolič: Na splavih. Maribor 1964, str. 266.

Kapital, ki daje profit, zemljiška lastnina, ki daje rento, in delo, ki daje mezd, označuje Karl Marx kot tri proizvodne tvorce, ki so temeljna gibala proizvodnega procesa v meščanski družbi.³¹

Vulgariziranje pomenov o Dravi na ravni regionalne identitete v osemdesetih letih 20. stoletja

Med leti 1913 in 1918 je bila v Fali zgrajena prva elektrarna neposredno ob Dravi; v osemdesetih letih prejšnjega stoletja je bila povsem obnovljena.³² V tistem času je imela Drava že pravcato verigo elektrarn, reka pa je bila po Leksikonu Cankarjeve založbe opredeljena kot pomemben hidroenergetski vir za Slovenijo.³³ V osemdesetih letih 20. stoletja je bila Drava v kulturnem imaginariju Maribora daleč od identitete urbanega človeka. Leta 1982 je dobila popevka *Ko toti Štajer'c v Dravo pade* (B. Rošker, V. Šimek, J. Privšek) v izvedbi Vinka Šimeka in Alfija Nipiča prvo nagrado občinstva na tedaj medijsko odmevnem mariborskem festivalu narečne popevke *Vesela jesen*.³⁴ Nagrada občinstva (in ne strokovne žirije) ter nato večletna izredna priljubljenost pesmi na ljudskih rajanjih kaže, da se je reka v tem času učinkovito spojila v identiteti preprostega človeka. Ali če gremo še dalje: poskus navezave reke na slovensko nacionalno identiteto je po koncu prve svetovne vojne resda nesrečno zdrsnil, a je bila zato toliko bolj uspešna (ljudska) navezava reke na regijo in z njo oblikovanje regionalne identitete.

Mimogrede, a ne nepomembno za naš razmislek o reki: če vemo, da je ugledni mariborski intelektualec Fran Kovačič leta 1915 pisal o alkoholizmu kot resnem družbenem problemu na Slovenskem,³⁵ omenjena narečna popevka iz osemdesetih pa je sproščeno opevala pregovorno štajersko razigranost kot posledico alkoholiziranosti (saj Štajer'c, kot pravi popevka, pol Drave spi je iz navade, iz druge polovice pa si pripravi špricar, tj. brižganec), lahko samo slutimo premike v mentaliteti Mariborčanov, ki jih je naredil čas sedmih desetletij – medtem ko je v prvem primeru v javnem

³¹ Stane Uhan: Vrednotenje dela. Kranj 1989, str. 5.

³² Martina Berchtold Ogris: Gradnja elektrarn. V: Die Drau ist eine eigene Frau/Drava je svoja frava (ur. Martina Berchtold Ogris, Brigitte Entner, Helena Verdel). Celovec 2001, str. 62.

³³ Drava. V: Leksikon Cankarjeve založbe. Ljubljana 1988, str. 215.

³⁴ Festival narečnih popevk: Najlepše popevke Vesele jeseni: Zvočni CD. Ljubljana 1997.

³⁵ Fran Kovačič: Alkoholizem. Maribor 1915.

prostoru odmeval glas znanosti, tj. avtoritete, je ob koncu 20. stoletja v sferi javnega odmeval glas človeka iz ljudstva. V devetdesetih letih 20. stoletja so omenjeno pesem posvojili mariborski nogometni navijači Viole.³⁶

Zavedanje o izčrpanosti reke in pomenov v zvezi z njo v pesniškem opusu Franceta Forstneriča

Zagovarjam tezo, da je Drava v osemdesetih letih 20. stoletja v simbolnem smislu prenehala teči skozi Maribor. Povedano drugače: reka je s svojo (ukročeno in nadzorovano) energijo prenehala intrigrirati misleče prebivalce mesta v tolikšni meri, da jim ni več zmogla predstavljati zanesljivega elementa kolektivne identitete. Svojevrstno zaničevanje in indiferentnost do reke, s katero se ni bilo več mogoče identificirati, je v arheološkem poročilu iz leta 1996 z naslovom Uničujoča Drava ponazoril Stanko Pahič, ko je uvodoma zapisal: »Na Slovenskem je kar nekaj rek, ki so s svojim razdiralnim delovanjem uničile bolj ali manj pomembna, zlasti antična najdišča.«³⁷ Pesnik ter novinar časnikov *Večer in Delo* France Forstnerič je nekaj let pred tem (1993) izdal pesniško zbirko *Drava življenja*, kjer je subtilno opisoval tisto, kar je bilo tudi v polju javnega razumljeno kot upravičeno spoznanje o skrajni izrabljenosti reke in stiski nad izgubo identitete, povezane z njo.

Forstnerič je v intervjuju po izidu pesniške zbirke dal vedeti, da je želel artikulirati čutenja lokalne skupnosti, ko je dejal, da ima zbirka pesmi »vse šanse, da postane identifikacijski znak nekega kraja.«³⁸ Avtor, ki je pričel pesniško ustvarjati v šestdesetih letih 20. stoletja in je v devetdesetih letih prepričljivo ujel duh časa, je pisal o »odtekljih vodah« in »molku naplavljenih stvari«, o prostorih, »kjer že dolge veke ostajajo stvari na bregu neke reke«; gleda vodo, ki je »zrela kakor trebuš mrtve ribe«, in opisuje kurenta, ki je žalosten »kot kalna Drava«.³⁹ Ker se osredinjamo na trenutek, ko je postal on sam (oz. njegov način artikulacije abstraktnega) prepoznan kot glasnik občega občutenja reke, nas Forstneričeva osebna arheologi-

³⁶ Ko toti Štajerc, Viole Maribor, (http://www.violemaribor.com/multimedia/pesmi/ko_toti_stajerc.html), (pridobljeno 28. 1. 2010).

³⁷ Stanko Pahič: Uničujoča Drava. V: Ptujski zbornik VI/1. Ptuj 1996, str. 133.

³⁸ Intervju France Forstnerič. V: *Tednik*, 11. 2. 1993, str. 14.

³⁹ France Forstnerič: *Drava življenja*. Maribor 1993, str. 22, 24, 53 in 110.

ja, ki jo je že v začetku sedemdesetih let argumentirano razlagal Marijan Kramberger,⁴⁰ na tem mestu ne bo zanimala.

Občutenje odtujenosti od nekdanjega (tradicionalnega) spomina na reko je morda najizraziteje vidno v pesmi Dolgo poletje, kjer Forstnerič pravi:

Ti, naš spomin na kače,
meja straha,
Drava,
po tebi merimo življenje in pijanost.
Zadnji goltljaj razlijemo,
taka je navada, zadnji zapre dih
in v prsih žeja razpoka.

Kličesh nas zateglo čez kupe proda
podnevi in ponoči
v ravnini mehko oglušele, v ravnini poravninjene
do večernih gričev: pozabiti.
Gledati za vetrom, za valovi,
Za travami, za čapljami –
široka mehka strast: poplavljati.

Prihajamo popoldne, ko se vse nagiba,
ko ravnodušnost leze v kri, in malo trudni.
Cvrčeč v travi poletje usiha.

Suha struga je kakor vrisk obraščen.
Nihče se ne ozre, saj tečeš ti za nami,
veliko pozabljenje. Nihče se ne spominja,
kakšna si gola in strašna. Kdor tava
visok in slok kot poldne med naplavinami,
ubije kačo s kamnom kradoma, ko speča
koti grozo drobno neizrečeno,
in se tiho vrne: v očeh mu rase tvoj kalni tek
kakor vodena bilka.

⁴⁰ Andrej Brvar, France Forstnerič, Drago Jančar, Marijan Kramberger in Tone Partljič: Skupaj. Maribor 1973, str. 104–138.

Na svetli obali mlačnega vetra
ni več kač. Poletje boso,
votel zob, srp skrhan, crknjena čebela.
Na suhi poti pod topolom mili polž
poti srago izmučene sline
za dolg suh meter polžjega poletja.⁴¹

Poskus (re)vitalizacije pomenov o Dravi – redukcija na vprašanji ekologije v devetdesetih letih 20. stoletja oz. trajnostnega razvoja v začetku 21. stoletja

Drava začne svojo pot v Avstriji, kjer so sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja reko navezali na vprašanja ekologije.⁴² V devetdesetih letih 20. stoletja so se tudi v slovenskem javnem prostoru zanesljivo začeli dogajati premiki v razumevanju reke z značilnim žariščem v ekologiji.⁴³ Ekološki diskurz je bil v naslednjih letih utrjen z intenzivnim usklajevanjem slovenske okoljske zakonodaje s predpisi Evropske unije.⁴⁴ V Mariboru se je ekologija povezala z Dravo maja 1992, ko je bila v mestu ob reki mednarodna konferenca o Dravi pod pokroviteljstvom Predsedstva Republike Slovenije, tedanjega Ministrstva za varstvo okolja in urejanje prostora Republike Slovenije in mariborske občine. Udeleženci konference so si zadali za cilj sprejetje Deklaracije o Dravi, ki bi bila osnova meddržavnih sporazumov ter programov za celovito gospodarjenje z vodo in podpora javnosti pri zaščiti vode pred onesnaževanjem. Na konferenci so sodelovali strokovnjaki z graške, celovške, zagrebške, ljubljanske ter mariborske univerze in sodelavci inštitutov.⁴⁵

Tedanji slovenski predsednik (predsedstva) Milan Kučan je v uvodnem nagovoru bralcem zbornika med drugim zapisal besede, ki so zvezele kot (samo)kritika gospodarskega izkoriščanja reke v času nekdanjega socialističnega državnega sistema: »*Izkoriščanje njene vodne sile* (tj. vodne

⁴¹ France Forstnerič: Drava življenja. Maribor 1993, str. 64–65.

⁴² Martina Berchtold Ogris: Nova Drava. Die Drau ist eine eigene Frau/Drava je svoja frava(ur. Martina Berchtold - Ogris, Brigitte Entner in Helena Verdell). Celovec 2001, str. 76.

⁴³ Glej npr.: Milan Vogrin: Drava – reka nasprotij. V: Gea, 1994, št. 9, str. 6–8. Je Dravo še mogoče rešiti. V: Tednik, 2002, št. 4, str. 34. Posiljena reka. V: Delo, 8. 6. 1994, str. 35.

⁴⁴ Vesna Smaka Kincl in Suzana Prajnc Potrč: Projekt Ekoprofit International v Mariboru. V: Trajnostno upravljanje porečja reke Drave (ur. Ana Vovk Korže in Tatjana Kikec). Maribor 2007, str. 63.

⁴⁵ Zoran Kus – nagovor predsednika organizacijskega odbora. V: Mednarodna konferenca o Dravi (ur. Dimitrij Bertonec). Maribor 1992, nepaginirano.

sile reke Drave, op. p.) pušča žal neželene posledice tudi na njej sami in na krajih, ki jih povezuje. To je temna stran razvoja, h kateremu je sama prispevala. Številne vodne elektrarne na avstrijskem Koroškem in med Dravogradom ter Varaždinom so spremenile njen naravni vodni režim, davek razvoju pa je plačala tudi z velikim poslabšanjem svoje kakovosti. Obstoječi napori in že vpeljane dejavnosti za sanacijo, nevtralizacijo in odpravo prvin, ki povzročajo degradacijo Drave in življenja okoli nje, za enkrat ostajajo znotraj meja nacionalnih držav kot v posmeh njeni naddržavnosti.«⁴⁶

Če se je ekolog Milan Vogrin še leta 1994 zgolj retorično spraševal, kako dolgo bo reka še prenesla številne posege, elektrarne, odpadne vode in kako dolgo bo še zanimiva za rastlinstvo in živalstvo, je postal ekološki pogled na Dravo v novem stoletju prevladujoč ter zajet v paradigmi revitalizacije in trajnostnega razvoja območja reke; načelo trajnosti je bilo vpeljano na konferenci o Dravi (1992), uradno pa je zaživelo 26. julija 2005, ko je Mariborska razvojna agencija z Ministrstvom Republike Slovenije za okolje in prostor podpisala donacijsko pogodbo za sofinanciranje projekta Trajnostno upravljanje območja reke Drave. S tem je razvojna agencija kot nosilka projekta skupaj s 23 projektnimi partnerji uspešno kandidirala za sredstva donacijske sheme Čezmejno ohranjanje biotske raznovrstnosti in trajnostni razvoj (v okviru financiranja programa Phare). Projekt se je v času trajanja (1 leto) ukvarjal pretežno z naravovarstveno tematiko in krepitvijo čezmejnega sodelovanja pri ohranjanju biotske raznovrstnosti. Za dolgoročni cilj so si projektni partnerji zadali nakazati razvojno perspektivo območja ob reki, tudi ko gre za vprašanja kmetijstva, gozdarstva, turizma ipd.⁴⁷ Plod opisanega celovitejšega pogleda na Dravo predstavlja monografija, ki je leta 2000 izšla pri mariborski Založbi Obzorja pod naslovom Drava nekoč in danes ter s podnaslovoma Zemljepisne, zgodovinske in etnološke značilnosti sveta ob Dravi. Splavarstvo in energetika.⁴⁸

Znanstveni in politični diskurz o trajnostnem razvoju reke Drave se je nadaljeval leta 2007 na mariborski Filozofski fakulteti, kjer so pripravili mednarodno konferenco o trajnostnem upravljanju porečja reke Drave; v uredniški odbor za izdajo zbornika sta bila imenovana tudi minister za okolje in prostor Republike Slovenije in župan Mestne občine Maribor.

⁴⁶ Milan Kučan, nagovor predsednika predsedstva Republike Slovenije. V: Mednarodna konferenca o Dravi: zbornik prispevkov (ur. Dimitrij Bertonec). Maribor 1992, nepaginirano.

⁴⁷ Marko Kac: Trajnostno upravljanje območja reke Drave (TrUD). V: Naši izviri, 2006, št. 23, str. 13–14.

⁴⁸ Drava nekoč in danes: Zemljepisne, zgodovinske in etnološke značilnosti sveta ob Dravi: Splavarstvo in energetika (ur. Peter Macuh, Marjan Šmon, Ivan Verboten, Maja Kanop in Igor Žiberna). Maribor 2000.

Dodajmo podatek, da je mestni svet Mestne občine Maribor marca 1999 sprejel t. i. program izdelave Lokalne Agende 21 – Program varstva okolja za Maribor, v okviru katerega je mestna občina naslednja leta izvajala nekatere projekte, katerih rezultati so bili prav tako predstavljeni na konferenci.⁴⁹ Na konferenci je bila med drugim sprejeta Deklaracija o Dravi kot osnova za odprtje razvojne pisarne za porečje reke Drave, ki bi imela svoj sedež v Mariboru. Organizatorji konference so reko in Maribor povezali z naslednjimi (političnimi) argumenti: Maribor je največje urbano središče ob reki Dravi v Sloveniji, ima drugo največjo univerzo v Sloveniji, je regionalno središče in ima zelo dobre mednarodne znanstvene povezave.⁵⁰

Lani umrli ameriški stand-up komik George Carlin je v sedemdesetih letih 20. stoletja na enem svojih javnih nastopov provokativno razmišljal o dvoreznosti meča ekoloških gibanj: »Sovražim ekologe, ki hodijo naokoli govoreč, da je treba rešiti mater Zemljo. Rešiti mater Zemljo? Poslušajte, Zemlja je doživela že kaj hujšega, kot je človeštvo. Zemlja je v redu. Ljudje so v k****.«⁵¹ V novejšem času evropski misleci intenzivno problematizirajo vprašanje zelenega kapitalizma, torej predpostavke, da lahko pod *zeleno* marketinško znamko še naprej uveljavljamo stari, okolju neprijazen način življenja.⁵² Filozof Luka Omladič, ki se na ljubljanski Filozofski fakulteti ukvarja z ekološko in okoljsko filozofijo, je decembra 2009 ob zasedanju svetovnih voditeljev v Københavnu in njihovih pogajanjih glede svetovnega podnebnega sporazuma prav tako kritično sklenil, da okoljski sporazumi, ki vsebujejo kopico kompromisnih ciljev, ne morejo biti uspešni: »Svet potrebuje trdno moralno zavezo in spremembo produkcijskega načina industrijskega kapitalizma.« Hkrati je Omladič zagovarjal načelno stališče, da lahko okoljskim sporazumom legitimacijo podeli le znanost in da ne bi smeli biti podvrženi političnim pogajanjem, saj s tem izgubijo svojo racionalno utemeljitev, proizvedejo pa slepilni mehanizem, torej občutek, da smo za okolje naredili nekaj dobrega in koristnega.⁵³

Vprašanje, ki zanima nas, je naslednje: ali je preplet znanstvenega in

⁴⁹ Vesna Smaka Kincl: Vrednotenje rezultatov izvajanja Lokalne agende 21 – program varstva okolja za Maribor LA 21 – PVO za MB obdobje 2002–2005. V: Trajnostno upravljanje porečja reke Drave (ur. Ana Vovk Korže, Tatjana Kikec) Maribor 2007, str. 106–107. Vesna Smaka Kincl in Suzana Prajnc Potrč: Projekt Ekoprofit International v Mariboru. V: Trajnostno upravljanje porečja reke Drave (ur. Ana Vovk Korže in Tatjana Kikec). Maribor 2007, str. 63.

⁵⁰ Trajnostno upravljanje porečja reke Drave (ur. Ana Vovk Korže in Tatjana Kikec). Maribor 2007, str. 4.

⁵¹ Stand-up komedija: od provokacije do smeha. V: Dnevnik – Objektiv, 10. 10. 2009, str. 28.

⁵² Glej npr.: Tadzio Mueller in Alexis Passadakis: 20 Theses Against Green Capitalism. Climate Action Cafe, (<http://climateactioncafe.wordpress.com/2008/12/05/20-theses-against-green-capitalism/>), (pridobljeno 28. 1. 2010); Alex Foti: Climate Anarchists vs. Green Capitalists. ZNet – The Spirit of Resistance Lives, (<http://www.zmag.org/znet/viewArticle/22367>), (pridobljeno 28. 1. 2010).

⁵³ Intervju dr. Luka Omladič. V: Dnevnik – Objektiv, 12. 12. 2009, str. 14.

političnega diskurza o ekologiji Drave, utemeljen v pravnem redu Evropske unije (Vodna direktiva), uspel vzpostaviti reko kot identifikacijski znak prebivalcev Maribora oz. oblikovati pozitivne skupne predstave o reki. Z drugimi besedami: ali danes reka v kulturnem imaginariju prebivalcev Maribora spet teče skozi mesto? Da ima mesto težave s podeljevanjem vsebinsko prepričljivih pomenov reki, je plastično ilustriral dekan Fakultete za gradbeništvo Ludvik Trauner, ki je v uvodnem nagovoru znanstvene konference v Mariboru (2007) nerodno artikularno želeno (a hkrati fiktivno) vez: »V Sloveniji je vodna energija reke Drave že docela izrabljena, zato je velik interes tako gospodarstva kot občin in znanstvenikov, da se vzpostavi celostno upravljanje vodnih virov v porečju reke Drave.«⁵⁴

Ko preletimo medijske prispevke o »mrtvi reki« ali o »bogati *Dravi in revnih ljudeh ob njej*«,⁵⁵ lahko ugotovimo le, da za oblikovanje sodobnih pozitivnih predstav o reki današnje politično in znanstveno (ekološko) izčrpavanje reke ni nič bolj produktivno od nekdanjega gospodarskega izčrpavanja. Slikovito argumentacijo za to ponujajo tudi izjave izvršnega direktorja za strateško področje pri podjetju Dravske elektrarne Jožefa Hebarja izpred dveh let. Na vprašanje novinarja, ali lahko Maribor prizadejejo poplave, kot je bila denimo poplava v začetku julija 1965, je Hebar samozavestno odvrnil: »Ne morejo se zgoditi, ker je Maribor absolutno varen pred poplavo! /.../ Na več merilnih mestih se kontrolira raven podtalnice in če se kaj čudnega dogaja, to pregledajo, preverijo ter po potrebi sanirajo pomanjkljivosti. /.../ Tudi objekti naših elektrarn imajo vgrajene merilne naprave, ki zaznajo najmanjše pomike, nadzorujejo se podtalnica in drugi parametri, ki so bistvenega pomena za varnost. /.../ V tem jezcu (hidroelektrarne Zlatoličje, opomba Mateja Ratej) je toliko jeklenih armatur, da se nikakor ne more podreti.«⁵⁶

Sklep

Zgodovina dolgega trajanja zagovarja idejo, da je le na podlagi spremljanja dolgih razvojnih ciklov mogoče argumentirano razpravljati o raziskovalnem problemu. Fernand Braudel je verjel, da je pri preučevanju zgo-

⁵⁴ Trajnostno upravljanje porečja reke Drave (ur. Ana Vovk Korže, Tatjana Kikec). Maribor 2007, str. 4.

⁵⁵ Bogata Drava in revni ljudje ob njej. V: Večer, 25. 11. 2005, str. 16; Mrtva reka. V: Večer, 29. 7. 2008, str. 16.

⁵⁶ Otmar Klipšteter: Drava ne ogroža več Maribora. V: Mariborčan, 2007, št. 146, str. 32.

dovine ključno razumevanje dinamike, ki povzroča enkrat zastoje, drugič radikalne spremembe realnosti.⁵⁷ Ni bil eden tistih zgodovinarjev, ki bi si za nalogo zadal vrednostno opredeljevanje do vsakokratnih pojavnih oblik realnosti, bistveno zanj pa je bilo, da pretekle realnosti opazujemo in artikuliramo obrise struktur, ki so te realnosti določale.⁵⁸ Menjava političnih ter intelektualnih elit v Mariboru po prvi in drugi svetovni vojni je povzročila temeljite spremembe javnosti. Izpraznjene miselne prostore kolektivnih predstav o sebi in drugih so zapolnjevale predstave ljudi, ki so prihajali večinoma iz ruralnih okolij. Z njimi so v mesto prihajali samozadostnost, nezaupljivost, zaščitništvo in drobnjakarstvo, mentaliteta torej, kakršne svetovljanski francjožefovski Maribor ni poznal.⁵⁹ Še danes v mestu zaman iščemo (samo)zavest o gospodarskem centru, ki se napaja z zaledjem, zaman (samo)zavest o intelektualni moči, ki postavlja standarde javnemu diskurzu in meje primitivizmu, zaman (samo)zavest o svobodnem javnem prostoru, ki prisega na normo: enakost za vse. Zgodba o dojetanju reke Drave pri Mariborčanih je tako obenem veren odraz dejstva, da v Mariboru po obeh prelomih v 20. stoletju ni bila sistematično izgrajevana reflektirana (samo)zavest o mestu.

⁵⁷ Oto Luthar, Marjeta Šašel Kos, Nada Grošelj in Gregor Pobežin: *Zgodovina historične misli*. Ljubljana 2006, 546–547.

⁵⁸ Fernand Braudel: *Čas sveta; Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem*, XV. –XVIII. stoletje (1. del). Ljubljana 1991, str. 9.

⁵⁹ Več o kulturni podobi Maribora pred prvo svetovno vojno glej npr.: Dragan Potočnik: *Kulturni tokovi v Mariboru pred prvo svetovno vojno*. V: *Dialogi*, 1997, št. 3–4, str. 57–72.